

Gods leven in de dood

DEKENALE CONFERENTIETEKST

Ieder jaar komen duizenden mensen in onze kerken bij gelegenheid van een uitvaart. Voor velen is het een sporadisch contact met een traditie, waarmee ze niet vertrouwd zijn. Dat veroorzaakt meteen een spanning tussen hun vragen en het kerkelijke aanbod. Maar hoe kunnen we hen in die delicate situatie toch gastvrij onthalen? En hoe kan Jezus' evangelie hun hart raken en troosten?

Tegenover de dood voelt ieder mens zich ontredderd. Wie gaat sterven, verliest de band met zijn geliefden. Die pijnlijke verlatenheid is even kruisigend bij hen die achterblijven in rouw en verdriet. De dood weerspreekt ook de moderne idealen van efficiëntie en vrijheid, van wetenschappelijke kennis en technische beheersing, van persoonlijke ontplooiing en gezondheid, van jeugdigheid en dynamiek. Het hoeft niet te verwonderen dat we de dood zo ver mogelijk uit onze samenleving proberen te bannen. Er bestaat zoiets als een stille samenzwering om de dood – samen met ziekte en handicap – weg te halen uit het gewone leven.

Op dat punt is onze maatschappij toch grondig veranderd. Tot niet zo lang geleden was de dood bijna een vertrouwd gebeuren temidden van het sociale en religieuze weefsel. Mensen stierven thuis in hun gezin. De parochie bad voor hen die zwaar ziek of stervend waren. De overledene werd in aanwezigheid van het hele dorp begraven rond de kerk. En de rouwenden genoten een speciaal statuut dat zelfs herkenbaar was in hun kledij.

De zichtbaarheid van de dood in het land van de levenden is voorbij. Vandaag sterven de meeste mensen buiten de huiskring, in een ziekenhuis of in een rusthuis. Steeds meer mensen kiezen voor crematie en

voor verstrooiing van de as. Op de dood rust een taboe, ook al is zij ons aller lot. Diezelfde gêne geldt ook tegenover de christelijke doorleving van de dood in de gemeenschap van de Kerk. De dood wordt een privé-terrein voor rouwverzorgers en begrafenisondernemers, voor therapeuten en begeleiders.

Gelovigen mogen zich niet hoogmoedig van deze situatie distantieren. Laten wij het niet vergeten: wij zijn ook moderne mensen. Wij delen in dezelfde onmacht om de dood een plaats te geven. Pijn om het verlies, zoektocht naar zin en onmacht bij de dood: het is ons aller deel. Toch spreekt onze christelijke traditie een heel eigen woord tegenover het sterven. Al in de oudste tekst van het Nieuwe Testament staat geschreven dat wij „niet bedroefd mogen zijn zoals de andere mensen die geen hoop hebben” (1 Tess 4,13). Waar ligt echter de reden voor deze christelijke hoop? Hoe kunnen wij die zelf weer ontdekken? Waar vinden wij er woorden voor? En op welke manier zullen we anderen zo nabij zijn, dat ook bij hen een kiem ontluikt van vertrouwen temidden van het rouwen?

LIEFDE /N DE DOOD

Als Paulus in het jaar 50 zijn brief aan de christenen van Tessalonika schrijft, zijn er net enkele mensen uit die gemeente gestorven. Bij dit pijnlijke overlijden probeert Paulus te troosten. Hij verwijst de treurende zonder omwegen naar de dood en verrijzenis van Jezus. Hij schrijft: „Als wij geloven dat Jezus is gestorven en weer opgestaan, dan zal God hen die in Jezus zijn ontslapen samen met Hem meevoeren. En zo zullen wij voor altijd samen zijn met de Heer”. En hij voegt eraan toe: „Troost elkander dan met deze woorden” (1 Tess 4,14.17). In een paar zinnen vat Paulus hier ons geloof samen. Maar, nu eens eerlijk, is dit voor ons zo troostend? Klinkt het ook niet vreemd in de oren van een christen? Wat betekent het eigenlijk: dat Jezus is opgestaan? Hoe brengt Hij leven voor de doden? En hoe troost Hij de nabestaanden?

Om het evangelie te begrijpen, mogen we niet alles focussen op Jezus' dood. Van bij het begin al bracht Jezus „leven, en wel in overvloed” (Joh 10,10). Wij horen het zo mooi in het grote dankgebed: „Armen en zieken, zondaars en wie uitgestoten waren, heeft Hij van harte liefgehad. Deelgenoot was Hij in alle menselijke nood” (XI,C). Jezus is als een wonder van liefde onder de mensen gekomen. Maar die liefde voor kleinen en zwakken is Hem fataal geworden.

Zelfs bij de onverdiende afwijzing bleef Jezus aan zijn zending trouw. Dat blijkt het sterkst op de dramatische avond voor zijn dood. Het paasfeest was ophanden. Jezus ging met zijn leerlingen voor het laatst aan tafel.

Hij wist: Hij ging hen verlaten. En toch: hoe tragisch ook, zijn dood betekende voor Hem niet het einde. Ze was niet in tegenspraak met wat Hij altijd had verkondigd. Integendeel, zijn verwerping had te maken met het doorbreken van Gods liefde, dus van zijn Rijk.

Dat wordt in een flits duidelijk door het gebaar van brood en wijn. Het gebroken brood betreft Jezus op zichzelf. „Dit is mijn lichaam; het wordt voor jullie gegeven” (Luc 22,19). Zo ook met de beker wijn. Die wijn staat voor zijn eigen bloed, „vergoten voor velen” (Mar 14,24). In dat bloed zal het nieuwe verbond bezegeld worden. Op die avond bij het paasfeest denkt Jezus aan het verbond dat God op de Sinai sloot met zijn volk bij de uittocht uit Egypte (vgl. Ex 24). God wil zijn volk – temidden van de dodelijke nood – bevrijden. Daarop blijft Jezus ook in dit dramatische uur rotsvast vertrouwen.

Vlak voor zijn dood doet Jezus dus wat Hij altijd heeft gedaan. Hij was voortdurend al weldoende rondgegaan. Niemand had Hij veroordeeld. Zijn evangelie had Hij met állen gedeeld, vooral met zondaars en tollenaars. Hij had opgeroepen tot liefde voor de vijand. Op het einde doet Hij hetzelfde. Hij geeft zichzelf. Totaal.

EEN KERNEXPLOSIE

Tijdens de Wereldjongerendagen in Keulen heeft paus Benedictus XVI treffend gepreekt over de verrijzenis. Hij vergeleek Jezus' liefde met een kernsplitsing. Die explosie – temidden van de dood – heeft het sterven vernietigd. En die vernietiging begint reeds bij het laatste Avondmaal.

„Jezus loopt daar vooruit op zijn dood en verandert die in een daad van liefde. Wat uiterlijk een daad van bruto geweld is, wordt innerlijk een daad van liefde, die zichzelf wegschenkt, geheel en al. Omdat Hij de dood omvormt tot leven, is de dood reeds innerlijk door Hem overwonnen en is de verrijzenis reeds in Hem aanwezig. De dood is als het ware van binnen verwond en kan niet meer het laatste woord zijn. Dat is om zo te zeggen de kernsplitsing in het binnenste van het zijn. Het is de overwinning van de liefde op de haat, de overwinning van de liefde op de dood”.

Op Golgotha kwam Gods liefde dus binnen in de dood. Jezus, die onschuldig werd gemarteld, heeft er gebeden voor zijn beulen (Luc 23,34). In plaats van wraak groeit hier vergeving. Hier is liefde sterker dan de dood.

De verbouwereerde leerlingen begonnen het te beseffen toen de gekruisigde zich als de Levende liet zien.

Het begon bij hen te dagen dat er zelfs bij hen een soort opstanding mogelijk was. Hadden zij Hem niet verraden en verloochend? Maar het eerste woord van de Verrezene was geen woord van beschuldiging of bestraffing, maar van vrede en verzoening (Joh 20,19). Zo was het ook gegaan bij die ene moordenaar, die Jezus op het kruis om hulp had gesmeekt. Die stervende man – nochtans geen voorbeeld van goed gedrag en zeden – kreeg te horen: „Vandaag nog zul je bij Mij zijn in het paradijs”(Luc 23,43).

AAN DE VRUCHTEN KEN JE DE BOOM

Wij kunnen ons vandaag nog amper voorstellen hoe revolutionair dit evangelie heeft geklonken in de eerste eeuwen. Temidden van de heersende religieuze systemen was het werkelijk verrassend nieuw. De goden en godinnen van toen waren – net als de idolen van nu – niet echt in mensen geïnteresseerd. Zeker, men probeerde de goden door offers te paaien, maar dat bracht geen persoonlijke band.

De christenen hadden een heel andere ervaring: er is een Ongeziene die louter liefde is. Dat is de Ene, die uit genegenheid naar ons toekomt. Hij is het, die zelfs lijden en dood meedraagt, die ons in uren van nood nabij blijft en ten leven wekt. Eén die geen offers eist, maar die zichzelf gegeven heeft. Een die slechts twee dingen vraagt. Dat wij zijn liefde beamen. En dat wij haar laten verder werken in de wereld, door onszelf te geven, met het vertrouwen dat Jezus bezielde.

Louter historisch kan men er niet omheen: de snelle verspreiding van het christelijke geloof had veel te maken met de christelijke *levensstijl*. De leerlingen van Jezus hadden een heel originele benadering van ziekte en dood. Het bleek het scherpst bij de grote epidemieën die het Romeinse Rijk troffen. Toen Rome eens door een epidemie getroffen werd, ontvluchtte de grote arts Galenus, net als zijn collega's, de stad. Christenen deden het tegendeel. Zij bleven aan het werk. Vanuit hun geloof betekenden pest en dood niet het einde. Bisschop Cyprianus van Carthago noemt de grote epidemie in 251 een test „of de gezonden wel voor de zieken zorgen, of familieleden plichtsgetrouw hun verwanten liefhebben, of de meesters medelijden betonen

met hun zieke slaven, of dokters de getroffen en niet in de steek laten” en „of wij leren de dood niet te vrezen”.

Wantrouwig zou men kunnen opwerpen dat dit slechts christelijke propaganda was. Toch klinken dezelfde berichten uit de mond van tegenstanders. Keizer Julianus, die rond 360 een laatste poging ondernam om het groeiende christendom te stuiten en de heidense staatsgodsdienst te herstellen, schreef tot de Romeinse hogepriester van Galatië: „De goddeloze Galileeërs [hij bedoelt de christenen] ondersteunen niet alleen hun eigen armlastigen, maar ook de onze. Iedereen kan zien dat het onze eigen mensen aan onze hulp ontbreekt.” In diezelfde brief schreef hij de onstuitbare sympathie voor die vervloekte christenen

toe aan „hun morele karakter, zelfs al was het gefingeerd” en aan „hun zorg voor het begraven van de doden”.

VERTROUWVOL NABIJ ZIJN

Ondertussen zijn de tijden veranderd. Reeds kort na keizer Julianus werd het christendom staatsgodsdienst en ging het de westerse cultuur mee vorm geven. De overheid heeft op onze dagen overigens veel van de

socialen zorg overgenomen. Maar dat is nog niet de kostbare schat van het evangelie (Mat 13,44). Zelfs de beste verzorgingsstaat kan nooit de liefde geven van God zelf. Juist hier ligt onze schat. Ondanks al onze onwennigheid moeten we het wonder herontdekken van de bijbelse God: Hij gaat met ons doorheen de dood. Dat is de kernexplosie, waar de liefde de dood vernietigt. En wie daarvoor openstaat, vormt een kettingreactie die de liefde doorgeeft. Hier wortelt onze roeping van zorg en nabijheid. Paulus vraagt dat we zouden „wenen met hen die wenen” (Rom 12,15). We moeten „treuren met wie treuren” (Sir 7,34). Heeft Jezus zelf niet geweend met de zussen van zijn vriend Lazarus (Joh 11,35)? Hoe zouden wij Hem kunnen navolgen als wij zijn nieuwe leven niet aanvaarden en doorgeven in nabijheid en liefde, in sympathie en zorg?

Zeker in onze tijd van levensbeschouwelijk pluralisme en onverschilligheid zullen daden vaak wel spreker zijn dan theorieën. Vaak hebben we enkel onze stijl van leven, die bij sommigen een vraag zal ontlokken. De eerste Petrusbrief adviseert de christenen in de ver-

strooiing: „Leid onder de heidenen een mooie levenswijze, dan zullen zij door uw goede werken tot inzicht komen“ (1Petr 2,12).

De nabijheid in ziekte en rouw is niet alleen de taak van diakens en priesters. Het is allereerst een zaak van de hele gemeenschap. Daarbinnen is ook nood aan pastorale werk(st)ers, aan groepen voor bejaarden, zieken en rouwenden. Maar wie de doorslag geven, zijn de vele gelovigen die vaak ongezien een weefsel vormen van solidariteit en vriendschap, niet enkel bij het sterven zelf, maar ook ervoor en erna.

EEN WOORD TEN LEVEN

In een sfeer van nabijheid kan er soms een gelovig woord worden gesproken. Ook dat vraagt trouwens de Petrusbrief: „Wees altijd bereid tot verantwoording aan ieder die rekenschap vraagt van de hoop die in u leeft“ (1Petr 3,15). Het komt erop aan, iets te laten vermoeden van de blijde boodschap. Soms raakt een kort woord nog het meest het hart. Wie zwaar ziek is of in diepe rouw, stelt zich altijd levensgrote vragen. Welnu, wij moeten echt geen geschoolde theoloog of pastor zijn om aandachtig te luisteren en te zeggen dat „God de dood niet heeft gemaakt“ (Wijsh 1,13). Dat „Hij geen vreugde vindt in de ondergang van hen die leven“ (Wijsh 1,13). Dat „Hij alle tranen van onze ogen zal wissen“ (Apok 21,4). Dat „God liefde is“ (1Joh 4,8) „sterk als de dood“ (Hoogl 8,6).

Voor hen die een kerkelijke uitvaart wensen, biedt de woorddienst hier mooie kansen, ook al is de Bijbel voor velen een gesloten boek, waar zij niet naar vragen. Wie die spanning niet aanvoelt, riskeert mensen te kwetsen. Het is echt een kunst om dat boek zo open te leggen dat het een goed woord kan spreken om het hart te raken en te troosten. Dat vraagt van ons veel fijngevoeligheid. Wij moeten ons inleven in de achtergrond van de overledene en zijn familie. Maar we moeten ook groeien in geloof, om in dat lijden Gods eigen leed te erkennen. Hij is het immers die in Jezus alle sterven heeft aangeraakt.

Toegegeven. Het pastorale gesprek en de liturgische voorbereiding zijn niet eenvoudig. Maar er zijn ook kansen. Op de hedendaagse markt van zingeving bij dood en rouw mogen wij fier zijn op een ruim aanbod van prachtige bijbelteksten, die het hart van buitenstaanders kunnen raken. Een goede lector die begrijpt wat er staat, is hier van groot belang. En ook van de predikant hangt veel af. In een tijd van stille samenzwering rond de dood, worden mensen geholpen door een bescheiden woord dat het sterven ernstig neemt en toch vertrouwen schept.

DE KRACHT VAN TEKENS

„Een teken zegt meer dan duizend woorden.“ Dat geldt ook voor de uitvaart. Juist als wij niet alles toelichten in de liturgie, gaan de gebaren werkelijk spreken. Het vergt natuurlijk een aantal voorwaarden. Het ideaal is dat er een gemeenschap aanwezig is van gelovige mensen. In de praktijk is dat niet altijd zo. Wanneer de verwanten ver van de kerk staan, kan de parochie echter aanwezig zijn, bijvoorbeeld met een ondersteuning voor de zang, met de lector en de cantor, met de mensen van ziekenzorg of rouwzorg, met een aantal praktiserende mannen en vrouwen die solidair zijn met de familie in rouw.

In zo'n gemeenschap wordt de ritus sprekend. Dat veronderstelt uiteraard dat wij de liturgie ernstig nemen in haar eigen logica en in haar eigen taal. Laat ons toch niet voortdurend verklaren en aanpassen. Vooral bij mensen die niet met de kerk vertrouwd zijn, komt het erop aan de zuiverheid van een rite te laten smaken. „We waren aan de grond genageld en keken ademloos naar de beelden van op het Sint-Pieters-plein“, bekennt Siegfried Bracke in verband met de uitvaart van paus Johannes Paulus II. Het is in de ogen van een buitenstaander echt niet banaal: als een dode in volmaakte stilte wordt bewierookt. Of als dat lichaam wordt besprenkeld met doopwater. Of als het brood van Christus wordt gebroken en gedeeld.

Al die gebaren zijn kwetsbaar en broos. Maar daarin schuilt de zwakke kracht van Hem die de dood is ingetreden en daar nieuw leven deed ontluiten. Als de buitenstaanders van die kracht nog maar een eerste indruk opdoen, mogen wij heel dankbaar zijn, want het sterkt ook ons broze geloof. En we mogen best bescheiden blijven, want „we hebben dan alleen maar onze plicht gedaan“ (Luc 17,10).

LODE AERTS